

şı koymaya çalışır. Muhteva açısından yeni olan şiiri şekil ve üslûp bakımından büyük ölçüde eskiye bağlıdır ve bu açıdan Nâmîk Kemal ile Ziyâ Paşa'nın şiirleriyle aynı çizgidedir.

Eserleri: *Deccâl* (1 ve 2. kitap, Kahire 1904, 1907), *İstimdâd* (Mısır 1323), *Şah ve Padişah* (Kahire 1324), *Hasbihal yahut Eşref ve Kemal* (1. kitap, 1908), *İran'da Yangın Var* (İstanbul 1324/1908), *Şair Eşref'in Külliyyâtı* (1. kitap, İstanbul 1928, haz. Hüseyin Rifat). Külliyyatın ikinci kitabını oluşturan diğer şiirleri 1928-1929 yılları arasında *Vakit* gazetesinde tefrika edilmiştir. Şerife Baş, Şair Eşref'le ilgili bir yüksek lisans çalışması yapmış (*Şair Eşref'in Hayatı ve Eserleri Üzerine Bir İnceleme*, 1999, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), daha sonra da iki kitap yayımlamıştır (bk. bibl.).

BİBLİYOGRAFYA :

İbnülemin, *Son Asır Türk Şairleri*, s. 333-345; Mustafa Şatım, *Meşhur Şair Eşref'in Hayatı*, İzmir 1943; Fahri Uzun, *Bütün Eşref*, İstanbul 1964; Cevdet Kudret, *Eşref-Hiciviyeler*, Ankara 1970; Hilmi Yücebaş, *Şair Eşref: Bütün Şiirleri ve 80 Yıllık Hatıraları*, İstanbul 1978; Önder Göçgün, *Şair Eşref*, Ankara 1988; J. Schmidt, "The Poet Mehmed Eşref Between Sultan and Shah", *The Joys of Philology: Studies in Ottoman Literature, History and Orientalism (1500-1923)*, İstanbul 2002, I, 73-104; Ömer Faruk Huyugüzel – Şerife [Baş] Çağın, *Eşref-Bütün Eserleri*, İstanbul 2006; Şerife [Baş] Çağın, *Bir Hiciv Ustası: Şair Eşref*, İstanbul 2007; Adnan Akgün, "Mehmet Eşref Efendi (Sicill-i Ahval Kayıtları)", *Yedi İklim*, sy. 34, İstanbul 1993, s. 77-82; "Eşref, Mehmet", *TA*, XV, 473; Sedat Yenigün, "Eşref", *TDEA*, III, 113-114.

Ö. FARUK HUYUGÜZEL

ŞAK (الشق)

Bir kitapta yanlış olarak veya fazladan yazılmış kısmın iptal edilmesi anlamında Mağribli âlimlerin kullandığı terim
(bk. DARB).

ŞAKA (bk. HEZL; MİZAH).

ŞAKÎ (الشقي)

İnkârcılığı ve kötü ameller işlemesi yüzünden âhirette bedbaht olup cehenneme girecek kâfir veya fâsık
(bk. SAİD).

ŞAKİK-İ BELHÎ (شقيق البلخي)

Ebû Ali Şakik b. İbrâhîm el-Ezdî el-Belhî
(ö. 194/810)

Horasanlı sûfi.

Belh'te doğdu. Ticaretle uğraştığı ve hayli zengin olduğu, ticaret için Türkistan'a gittiğinde karşılaştığı bir putperestle aralarında geçen konuşmanın onu zühd hayatına yönelttiği nakledilmektedir. Rivayete göre Şakik putpereste, kendisine hiçbir faydası olmayan putlara tapmaktan vazgeçip alim ve kâdir olan Allah'a iman etmesini söylemiş, putperestin, "Eğer böyle ise Allah kendi şehrinde sana rızık vermeye kâdir değil miydi?" diye karşılık vermesi üzerine ticareti bırakıp memleketine dönmüştür (Kuşeyrî, s. 90). Daha sonra hacca gitmiş, ilim tahsili için seyahat etmiş, İmam Ca'fer es-Sâdik'la görüşmüş, Ebû Hanîfe, Ebû Yûsuf ve İmam Züfer'den ders almış, başlangıçta Irak re'y ekolüne mensupken daha sonra hadis ehli olmuştur. İsrâîl b. Yûnus es-Sebî, Abbâd b. Kesîr, Kesîr b. Abdullah'tan hadis aldığı ve sünnete titizlikle uyduğu kaydedilir (Ebû'ş-Şeyh, IV, 307). Şakik-İ Belhî, Mâverâünnehir bölgesindeki savaşlara katılmış ve Kûlân savaşında (194/810) şehid olmuştur (İbnü'l-Esîr, V, 370).

Şakik-İ Belhî tevekkülün mahiyetini, sebeplerini, hikmetlerini, tevekküle ulaşmanın yollarını inceleyerek bunun müridin sülûküne yapacağı tesir üzerinde duran ilk zâhid olarak tanınır (Ferîdüddin Attâr, s. 262, 266). Rivayete göre hac sırasında karşılaştığı İbrâhîm b. Edhem'e geçimini nasıl temin ettiğini sormuş, İbrâhîm b. Edhem eline bir şey geçerse şükrettiğini, geçmezse sabrettiğini söyleyince, "Belh köpeklerinin de yaptığı budur" demiş, bunun üzerine aynı soruyu İbrâhîm b. Edhem kendisine sorunca, "Bulduğumuzda dağıtırız, bulamadığımızda şükrederiz" karşılığını vermiştir (İbn Hallikân, I, 32). Şakik bu olayın ardından İbrâhîm b. Edhem'in müridi olmuştur. Onun Râbia el-Adeviyye ile görüştüğü ve Mâlik b. Dînâr ile sohbet ettiği kaydedilir.

Şakik'in tevekkül anlayışında çalışıp kazanç elde etmeye karşı olumsuz bir bakış vardır. Çarşıda efendisinin zenginliğinden dolayı sevinen bir köleyi görünce bütün mülkünü sahibi Allah'ın kendisinin de rızıkına kefil olacağını düşünüp dünya meşgalesiyle ilgilenmeyi terkettiği rivayet edilir. "Kazanmayı, sebeplere sarılmayı istemeyi terkedip âhirete hazırlan, Allah'a te-

vekkül et" diyen Şakik'a göre (Ebû Nuaym, VIII, 58-59) rızık peşinde koşmak tevekküle aykırıdır. Bâyezîd-i Bistâmî, iki soğun ekmeği sağlamaktan kaçınan ve bunu tevekkül anlayışının bir gereği sayan Şakik-İ Belhî'yi eleştirmiştir (Hücvârî, s. 433). I. Goldziher, özellikle bu bakış açısından hareketle onun Hint mistisizminin etkisinde kaldığını ileri sürer. Kulun Allah'a karşı mutlak bir varlık ve mülkiyet iddiasında bulunamayacağını ifade eden Şakik, bu sebeple ihtiyaçların sadece mülkün gerçek sahibi olan Allah'tan istenmesi gerektiğini ifade eder. Zira tevekkül Allah'ın vaadine gönlün tamamen güvenmesidir (Sülemî, s. 63). Şakik'a göre bir kişiyi tanımanın yolu, onun Hakk'ın vaad ettiğine mi yoksa halkın vaad ettiğine mi daha çok güvendiğini bilmekten geçer. "Allah nasıl sizi yarının namazından sorumlu tutmuyorsa siz de yarının rızıkını Allah'tan isteyemezsiniz, belki yarına varamayacaksınız" diyen Şakik'a göre (Ebû Nuaym, VIII, 69) kişi yarını düşünmemeli, yarının rızık kaygısını taşımamalıdır.

Horasan'da tasavvufi hallerden bahseden ilk sûfi olan Şakik fütüvvetin tasavvufi bir muhteva kazanmasına önemli katkılarda bulunmuştur. Müridi Hâtim el-Esam onu fütüvvet ehlinde sayar. Kuşeyrî, Şakik-İ Belhî ile İbrâhîm b. Edhem arasında geçtiği nakledilen olayı Ca'fer es-Sâdik ile Şakik arasında fütüvvetle ilgili olarak zikreder. Buna göre Ca'fer es-Sâdik, Şakik'a fütüvvetin ne demek olduğunu sormuş, o da "verilince yemek, verilmeyince sabretmek" demiş, bunun üzerine Ca'fer es-Sâdik, "Bunu bizim Medine köpekleri de yapıyor" karşılığını vermiş ve fütüvveti "verilince dağıtmak, verilmeyince şükretmek" şeklinde tanımlamıştır (Kuşeyrî, s. 329).

Şakik-İ Belhî'nin zühd anlayışının temelini Allah'ın iradesine aykırı hareket etme, şöhretten sakınma, sükût etme, az yeme, uzlet, havf ve fakr kavramları oluşturur. Ona göre zâhid kendi kusurlarıyla ilgilenmekten başkasının kusurlarını görece fırsat bulamaz. Bunun aksi bir tavır içinde olan kişi zâhid değildir, onun yaptığı zâhidlik taslamaktır (Sülemî, s. 64). "İbadet on parçadır, bunun dokuzu halktan kaçmak, biri sükût etmektir" diyen Şakik, insanlardan uzaklaşmayı kötülüklerden korunmanın bir yolu diye kabul eder ve, "İnsanlarla ateşle arkadaş olur gibi arkadaş ol; faydalı taraflarını al, alevlerinden kaç" tavsiyesinde bulunur.

Süfînin yaşadığı mânevî tecrübeler hakkında konuşmasını âfet olarak nitelendiren Şakik-İ Belhî müridi Hâtim'e dilini ko-

rumasını, konuşmadan önce iyi düşünmesini tavsiye eder. Onun suskunluğu tercih etmesi zühd anlayışının en önemli unsurlarından biridir. Ona göre zâhidin zühdü fiiliyle, zâhid geçinenin zühdü sözüyledir (a.g.e., a.y.), Nefsin sıkı bir riyâzetle terbiye edilmesinin ardından kalbin dünya arzularından temizlenmesi nisbetinde mârifete ulaşabileceğini düşünen Şakik-i Belhî'nin mârifet anlayışında dört unsur bulunmaktadır: Allah'ı, nefsinin, Allah'ın emir ve nehiyelerini, Allah'ın ve kendisinin düşmanlarını bilmek. Ona göre bilgi Allah'a yaklaşmaya vesile olduğu ölçüde değer ifade eder. Şakik'in mârifetle ilgili bu yaklaşımını sadece Horasan sûfililiği ile sınırlı kalmamış, Bağdat sûfililiğini de etkilemiştir. Bağdat sûfililiğinin önemli temsilcilerinden Hâris el-Muhâsibî anılan unsurları sistemli bir şekilde işlemiştir (*Şerhu'l-ma'rife*, s. 20-22, 43-49; *er-Ri'âye*, s. 126, 158, 197). Muhâsibî'nin mârifet anlayışıyla Şakik-i Belhî'nin görüşlerinin örtüşmesi onun tasavvuf anlayışının çerçevesini ve etki alanını göstermesi açısından önemlidir.

Şakik-i Belhî fakr konusunu mârifet anlayışının bir parçası olarak değerlendirir. Ona göre kişi zenginliğini kaybedeceğinden korktuğu gibi fakirliğini kaybedeceğinden de korkmadıkça gerçek anlamda fakir olamaz (Şa'rânî, I, 76). Mârifet Allah'ın kudretini bilmekle orantılıdır. İnsan elindeki varlığı Allah'ın alıp başkasına vermesi ve kendisinin ihtiyaç duyduğunu, fakat elde edemediği şeyi ona ihyan etmeye gücü yettiğini bilirse Allah'ın kudretini de bilmiş olur. Bu bilince ulaşan kişi nefsinde bir varlık görmez, bütün mülkün sahibinin ve mülkiyetinde dilediği tasarrufu yapacak olanın Allah olduğunu bilir. Şakik-i Belhî'ye nisbet edilen *Âdâbü'l-İbâdât* adlı bir risâle Paul Nwyia tarafından neşredilmiş (*Nuşûş şüfiyye gayru menşûre* içinde, Beyrut 1982, s. 17-22), Nasrullah Pürcevâdî bu risâleyi Farsça'ya çevirmiştir ("Risâle-i Âdâbü'l-İbâdât-ı Şakik-i Belhî", *Ma'ârif*, IV/1 [Tahran 1987], s. 106-118).

BİBLİYOGRAFYA :

Muhâsibî, *Şerhu'l-ma'rife ve bezlû'n-naşiha* (nşr. Mecdî Fethî es-Seyyid), Tanta 1993, s. 20-22, 43-49; a.mlf., *er-Ri'âye li-hukûkullâh* (nşr. Abdülkadir Ahmed Atâ), Beyrut, ts., (Dârü'l-kütübü'l-ilmîyye), s. 126, 158, 197; Ebû'ş-Şeyh, *Tabağâtü'l-muhaddişin bi-lşbahân* (nşr. Abdülğafûr Abdülhak Hüseyin el-Belûşî), Beyrut 1992, IV, 307; Sülemî, *Tabağât*, s. 61-64; Ebû Nuaym, *Hilye*, VIII, 37, 53, 58-59, 64, 66, 69, 72-73; Hatib, *Târîhu Bağdâd*, IV, 311; VIII, 42; Kuşeyrî, *Risâle* (Uludağ), s. 90-91, 329; Hücvîrî, *Keşfü'l-mahcûb* (Uludağ), s. 138, 141, 210-211, 433; İbnü'l-Cevzî, *Sıfatü'l-şâfıye*, IV, 160; Feridüddin Attâr, *Tezkiretü'l-evliyâ* (trc. Süleyman Uludağ), İstanbul 1991, s. 262-269; Abdülkerim b. Muhammed

er-Râfî, *et-Tedvîn fi ahbâri Kazvîn* (nşr. Azîzul-lah el-Utâridî), Beyrut 1408/1987, II, 86; III, 81, 242; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, Beyrut 1995, V, 370; İbn Hallikân, *Vefeyât*, I, 26, 32; II, 475, 476; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, IX, 313, 314, 316; İbnü'l-Mülâkkn, *Tabağâtü'l-evliyâ* (nşr. Nûreddin Şerîbe), Beyrut 1406/1986, s. 12-14; İbn Tağrîberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, II, 20, 21; Lâmiü, *Nefehât Tercümesi*, s. 103; Şa'rânî, *et-Tabağât*, I, 76; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, I, 341; A. Knysch, *Islamic Mysticism: A Short History*, Leiden 1999, s. 32-35; Ali Bolat, *Bir Tasavvuf Okulu Olarak Melâmetîlik*, İstanbul 2004, s. 59-65; Christopher Melchert, "The Transition from Asceticism to Mysticism at the Middle of the Ninth Century", *St.I*, LXXXIII/1 (1996), s. 51-70.

ALİ BOLAT

ŞAKİK b. SELEME

(شقيق بن سلمة)

Ebû Vâil Şakik b. Seleme el-Esedî
(ö. 82/701)

Küfeli muhadram hadisçi ve sûfi.

Câhiliye döneminde yedi yıl yaşadığına, risâletin ilk yıllarında on yaşlarında bir çocuk olduğuna ve 100 yaşında vefat ettiğine dair rivayetler dikkate alındığında 600 yılının başlarında dünyaya geldiği söylenebilir. Hicretin I. yılında (622) doğduğuna dair rivayet (İbn Hibbân, IV, 354) isabetli görülmemiştir. Annesinin hristiyan olduğu belirtilen Şakik (İbn Kuteybe, s. 255), Hz. Peygamber'i müslüman olarak göremediği için muhadramûndan sayılmıştır. Onun, Resûl-i Ekrem'in zekât toplama görevlisine bir koç getirip zekâtını almasını istemesinden Resûlullah hayatta iken İslâm'ı kabul ettiği anlaşılmaktadır. Ancak Hz. Ebû Bekir devrinde Benî Esed'den peygamberlik iddiasında bulunan Tuleyha b. Huveylid üzerine giden Hâlid b. Velîd'in ordusundan kaçması onun geçici bir süre irtidat ettiğini düşündürmektedir. Esasen kendisinin, "O gün ölseym çehennemliktim" dediğinin rivayet edilmesi (İbn Ebû Şeybe, XIII, 55), Abdullah b. Mes'ûd'un da hakkında "tövbe-kâr" ifadesini kullanması (İbn Sa'd, VI, 100) bu ihtimali güçlendirmektedir. Ebû Bekir döneminde samimi yetle İslâm'a sarılan Şakik, Ömer'in hilâfeti yıllarında Şam ve Filistin fetihlerinde bulundu. Küfe şehrinin kurulmasından sonra buraya yerleşti. Hz. Osman devrinde Belencer Savaşı'na (32/652-53) katıldı. Sıfî'nin (37/657) ve Nehrevan (38/658) savaşlarında Hz. Ali'nin yanında yer aldı. Emevîler döneminde Yazîd'in Küfe valisi Ubeydullah b. Ziyâd tarafından şehrin malî işlerine bakmakla görevlendirildiyse de ölçüsüz harcamalara karşı çıktığı için görevinden alındı. Irak genel valisi Haccâc b.

Yûsuf es-Sekafî de ilerlemiş yaşına rağmen ona görev teklif etti, ancak Şakik bu görevi kabul etmedi. Şakik, 82 (701) yılında Küfe'de vefat etti. 99'da (717) öldüğüne dair rivayetler doğru bulunmamıştır.

Zâhidane bir hayat süren Şakik b. Seleme'nin Küfe'de atını ve kendisini barındıracak büyüklükte kamıştan yapılmış bir kulübesi vardı. Tek geçim kaynağı devlet hazinesinden yıllık olarak tahsis edilen 2000 dirhemdi. Bunun ailesine bir yıl yetecek miktarını ayırır, geri kalanını fakirlere dağıtırdı (Ebû Nuaym, IV, 101). Biri ticaretle uğraşan, diğeri Bağdat'ta kadılık yapan iki oğlunun kazancından eve getirdiklerine haram karıştığı düşüncesiyle onları yemez, çarşı pazardan uzak durmaya çalışırdı. Çocuklarının da kendisi gibi cihada önem vermelerini ister, "Allah yolunda savaşan bir çocuğumun olması benim için 100.000 dirhemden daha değerlidir" derdi (a.g.e., IV, 105). Ehl-i re'ye önem vermez, talebelerine de onlarla görüşmelerini tavsiye ederdi (İbn Sa'd, VI, 101).

Kütüb-i Sitte'de rivayetleri bulunan Şakik b. Seleme aralarında Hz. Ömer, Osman, Ali, Muâz b. Ceber, Abdullah b. Mes'ûd, Ebû Mûsâ el-Eş'arî, Âişe ve Ebû Hüreyre'nin de bulunduğu eliye yakın sahâbîden hadis rivayet etmiştir. Onun Küfe'de Abdullah b. Mes'ûd'un hadislerini en iyi bilen kişi olduğu belirtilir (Mizzî, XII, 552). Hz. Ebû Bekir'den nakledilen rivayetleri ise mürseldir. Kendisinden Mesrûk b. Ecda' ve Alkame b. Kays gibi akranları yanında Amr b. Mürre, Hammâd b. Ebû Süleyman, A'meş, Âsım b. Behdele, Amr b. Şürahbîl ve Şa'bî gibi pek çok âlim rivayette bulunmuştur. Büyük imam ve Küfe'nin muhaddisi olarak anılan Şakik hadis münekkitle-rince sika ve keşîrû'l-hadis diye nitelendirilmiştir. Yahyâ b. Maîn onun hakkında, "İâ yüs'elü an mislih" (onun gibisi bulunmaz) ifadesini kullanmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Sa'd, *et-Tabağât*, VI, 96-102; İbn Ebû Şeybe, *el-Muşannef* (nşr. Muhtâr Ahmed en-Nedvî), Karaçi 1406/1986, XIII, 55, 62, 76; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, IV, 245-246; İbn Kuteybe, *el-Ma'ârif*, Beyrut 1407/1987, s. 255; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, IV, 371; İbn Hibbân, *es-Şikâat*, IV, 354-355; Ebû Nuaym, *Hilye*, IV, 101-113; Hatib, *Târîhu Bağdâd*, IX, 268-271; İbn Abdülber, *el-İstî'âb* (Bicâvî), II, 710; IV, 1774; İbnü'l-Esir, *Üs-dü'l-gâbe*, II, 527-528; Mizzî, *Tehzibü'l-Kemâl*, XII, 548-555; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, IV, 161-166; a.mlf., *Tezkiretü'l-huffâz*, I, 60; İbn Hacer, *el-İşâbe* (Bicâvî), III, 386-387; a.mlf., *Tehzibü'l-Tehzib* (nşr. Halîl Me'mûn Şihâ v.dğr.), Beyrut 1417/1996, II, 508-509; M. Hişâm en-Na'sân, "İbn Seleme el-Esedî, Ebû Vâil Şakik", *Mv.AU*, XIII, 118-121.

ERDİNÇ AHATLI